

**BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN
KİTABXANAÇILIQ-İNFORMASIYA FAKÜLTƏSİNDƏ
SAHƏVI İNFORMATIKANIN TƏDRİSİ
(tarixi və müasir vəziyyəti)**

Ə.M.RÜSTƏMOV
Bakı Dövlət Universiteti

İstər kontinental, istərsə də milli-mədəni inkişaf baxımından kitabxanaların çoxfunksiyalı sosial-informasiya sistemi kimi tarixi inkişafına dair xeyli miqdar kitab və məqalələr yazılmışdır. Bu əsərlərdə kitabxanaların müxtəlif tarixi dövrlərdə fəaliyyəti öz əksini tapmışdır. Burada həmçinin kitabxanaçılıq təhsilinin əlaqədar dövrə uyğun xüsusiyyətləri və məzmunu təsvir edilmişdir. Lakin kitabxanaçılıq təhsilində informatikanın tədrisi məsələsinə xüsusi olaraq toxunulmamışdır. Çünki onun çox da uzun tarixi keçmişi yoxdur.

Məlumdur ki, cəmiyyətin bütün fəaliyyət sahələri və istiqamətləri informasiya mübadiləsinə əsaslanır. Mübadilə mexanizminin əsas mahiyyəti isə yazılı və qismən şifahi formada yaradılan informasiya mənbələrinin müxtəlif kanallarla alınması və verilməsindən ibarətdir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə informasiya mənbələrinin növləri də, tipləri də, məzmunu da, onların mübadilə mexanizmi də mürəkkəbləşmiş və sürətlənmişdir. Bu uzun tarixi prosesdə kitabxanalar sosial-mədəni və iqtisadi inkişafın sənəd-informasiya toplayıcısı, mühafizəedici və təminatçısı kimi çox müqəddəs və eyni zamanda mürəkkəb missiyanı yerinə yetirmişdir.

Dünya sənəd - informasiya axınının tarixən getdikcə sürətlənməsi, məzmunca mürəkkəblənməsi, artım tempi baxımından insanın fiziki istifadə imkanlarını dəfələrlə ötüb keçməsi kitabxanaların qarşısında yeni-yeni, daha mürəkkəb problemlər qoymuşdur. Onlar bir tərəfdən, artan sənəd-informasiya mənbələrini məqsədli və istiqamətli şəkildə toplamağın, mühafizə etməyin, çoxaspektli emalının və axtarışının metod, üsul və vasitələrini yaratmaq, digər tərəfdən, cəmiyyətin davamlı olaraq artan və mürəkkəbləşən informasiya tələbatını mövcud tarixi səviyyə baxımından ödəmək problemi ilə həmişə qarşılaşmışlar. Bu problemlərin həlli tarixi inkişaf prosesində getdikcə daha çox maddi və maliyyə resurslarının cəlb edilməsinə, əl əməyinin və vaxt itkisinin getdikcə artırılmasına zərurət yaratmışdır. Deyilən problemlər XX əsrdə özünü daha qabarıq şəkildə göstərmişdir. Məhz bu əsrdə informasiya emalı və mühafizəsi texnologiyaları və texniki vasitələri yaradılmışdır. Kitabxanalar öz fəaliyyətlərini daha səmərəli və operativ təşkil etmək üçün bu

texnika və texnologiyalardan istifadəyə zərurət yaranmışdır. İnformatikanın kitabxanaçılıq təhsilində vacib yer tutması da bu zərurətdən doğmuşdur.

XX əsrin əvvəllərinə qədərki dövrdə istər Azərbaycanda, istərsə də xarici ölkələrdə ali kitabxanaçılıq təhsili verən qurumların olması bizə məlum deyil. Bu dövrə qədər əsasən humanitar təhsil almış şəxslər (məs.: filoloqlar, tarixçilər, pedaqoqlar və başq.) kitabxanalarda işləmiş və şəxsi təcrübə toplayaraq kitabxana işini inkişaf etdirmişlər. Həmin dövrə qədər əqli əməyin xüsusi çəkisi nisbətən az olduğuna görə sənəd-informasiya artımında və tələbatında sürətlənmə və mürəkkəbləşmə zəif olmuşdur. Buna görə də o dövrün kitabxanaçı kadrları informasiya axınını idarə etmək, fondyaratma və oxuculara xidmət işlərinin öhdəsindən gəlirdilər.

XX əsrin ikinci onilliyindən başlayaraq bir sıra ölkələrdə, o cümlədən Rusiyada kitabxanaçılıq kursları yaradılmışdı. Oktyabr inqilabından sonra kitabxanaçılıq məktəbləri (siyasi-maarif məktəbləri) və ali kitabxanaçılıq təhsili verən mədəniyyət institutları təşkil edildi.

Azərbaycan Respublikasında ali təhsilli kitabxanaçı – biblioqraf kadrlar II Dünya müharibəsindən bir neçə il sonra, yəni 1947-ci ildə hazırlanmağa başlamışdır. Bu ildə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində kitabxanaçılıq şöbəsi yaradılmışdır. Şöbənin ilk yaradıcısı və təşkilatçısı hazırda da fəaliyyət göstərən görkəmli kitabxanaşünas –alim, tarix elmləri doktoru, prof.A.A.Xələfovdur. Bu məqalənin müəllifi də daxil olmaqla, respublikada elə bir kitabxanaşünas-alim və kitabxanaçı tapmaq olmaz ki, o, prof.A.A.Xələfovun təhsil, elm və tərbiyə «bulağından» su içməmiş olsun. Bizim hər birimiz təhsilimiz və indiki fəaliyyətimiz üçün ona borcluyuq.

II dünya müharibəsindən sonrakı illərdə dağılmış iqtisadiyyatı bərpa və inkişaf etdirmək üçün elm və texnikanın sürətli inkişafını təmin etmək, dünya elmi-texniki nailiyyətlərini sovet iqtisadiyyatında istifadə etmək zərurəti yaranmışdı. SSRİ-nin bütün elmi və iqtisadi potensialı deyilən istiqamətə yönəlmişdi. Bununla əlaqədar olaraq elmi-tədqiqat idarələri, layihə – konstruktor təşkilatları, elmi-istehsalat birlikləri, zavod və fabriklər yaradılır, texniki-peşə məktəbləri, texnikum və institutlar təşkil edilirdi. Bütün bunlar getdikcə əqli əməyin xüsusi çəkisini əvvəlki illərə nisbətən daha sürətlə artırır, informasiya axınını getdikcə sürətləndirirdi, kitabxana-informasiya təminatının keyfiyyətcə yüksəldilməsinə və operativləşdirilməsinə zəruri ehtiyac yaradırdı. Əsasən humanitar yönümdə fəaliyyət göstərmiş kitabxanaçı kadrlar və kitabxanalar əl əməyinə əsaslanan üsul və vasitələrlə bu ehtiyacı ödəməyə hazır deyildi. Əlbəttə, bu dövrdə hesablama texnikasının seriya və kütləvi istehsalı təşkil edilmişdi. I nəsil EHM-lər, maşın perfokartları (45 və 80 sütunlu) və perfolentləri, 35 və 70 mm-lik maqnit lentləri istehsal edilirdi.

Bəzi tədqiqatçılar deyilən texnikanın vaxtında alınmamasının günahını kitabxanaların özündə görür, hətta onu «qızıl torbaya» bəzədərək kitabxanaların qapısı ağzına qoyulduğunu və onu aşağı götürməmələri ilə izah edirlər. Əslində isə belə deyil. Kitabxanaçılar yeni yaranan informasiya texnikasını görməyə bilməzdi. Çünki o dövrdə həmin texnikaya dair yüzlərlə, minlərlə adda ədəbiyyat həm xarici ölkələrdən, həm də ölkədən kitabxanalara kompleksləşdirilirdi. Əsas məsələ ondan ibarət idi ki, I nəslə mənsub olan hesablama texnikası çox baha idi. Onu hətta orta səviyyəli istehsalat müəssisələri də ala bilmirdi. Kitabxanaların isə bu texnikanı nə almağa pulları, nə də istifadə etməyə ixtisaslı kadrları yox idi. Əmək haqqı ən aşağı səviyyədə olduğundan o dövrdə az tapılan hesablama texnikası sahəsindəki mütəxəssisləri də kitabxanalara işə cəlb etmək mümkün deyildi. Məhz bu səbəblərə görə kitabxanalar «qızıl torbanı» götürə bilmədilər. Deyilən fikirlərə başqa bir sübut bu dövrdə böyük maliyyə imkanları olan Konqress Kitabxanasının MARC elektron kataloqlaşdırma texnologiyasını işləyib tətbiq etməsi, ABŞ Milli Tibb Kitabxanasının MEDLARS sistemini yaratması idi. Çünki onların maliyyə imkanları vardı.

Deyilən fikrə sübut olaraq başqa bir faktı da qeyd etmək olar. Ölkənin sahəvi kitabxanaları müxtəlif nazirlik, komitə və baş idarələrə tabe idi. Onların çoxunda da elektron texnika yox idi. Buna görə də onlar öz hesablama xarakterli məsələlərini kollektiv istifadə məqsədilə təşkil edilmiş hesablama mərkəzlərindən maşın vaxtını pula alaraq, paket rejimində həll edirdilər. Bir cəhəti də qeyd etməliyəm ki, I və II nəsil EHM-lər kitabxana – informasiya proseslərinin bir çox mərhələlərini (məs.: Kataloqlaşdırma) həll etməyə qabil deyildi. Çünki onların yaddaş tutumu az, etibarlılığı və operativliyi isə aşağı səviyyədə idi.

Beləliklə, həm ixtisaslı kadr tərkibinə, həm maliyyə imkanlarına, həm də nazirlik və idarə rəhbərlərinin kitabxanalara laqeyd münasibətlərinə görə XX əsrin 60-cı illərinə qədər SSRİ-nin heç bir kitabxanasında o dövr üçün yararlı hesablama texnikası vasitələri olmamışdır. Lakin elmi-texniki tərəqqi və ondan doğan informasiya artımı getdikcə sürətlənirdi. Bu obyektiv prosesə uyğun olaraq xüsusilə alim və mütəxəssislərin informasiya təminatını dolğun və operativ təşkil etmək lazım gəlirdi. Obyektiv səbəblərə görə kitabxanalar nisbətən qısa müddətdə baş vermiş bu informasiya təminatı problemlərini həll etməyə hazır deyildilər.

XX əsrin ikinci yarısında bir qrup aparıcı sovet alimləri deyilən problemləri həll etmək üçün xüsusi informasiya mərkəzlərinin yaradılması təklifi ilə SSRİ Nazirlər Sovetinə müraciət etdilər. Bu müraciət Nazirlər Soveti tərəfindən nəzərə alındı və 1952-ci ildə Ümumittifaq Elmi və Texniki informasiya İnstitutu (VİNİTİ) yaradıldı. Bu institutun qarşısında bir sıra

mürəkkəb vəzifələr qoyuldu: SSRİ-də informasiya mərkəzləri şəbəkəsinin yaradılması layihəsini işləmək və bu şəbəkəyə elmi rəhbərlik etmək; təbiət və texnika elmləri sahəsində dünya cari informasiya axınının təhlili, sintezi və seçilməsi əsasında həftəlik, dekadalıq və aylıq referativ jurnallar və siqnal informasiyaları hazırlayıb nəşr etmək; elmi-texniki informasiya proseslərinin avtomatlaşdırılması sahəsində elmi-tədqiqat işi aparmaq və s.

VİNİTİ-də qısa vaxtda təbiətşünaslıq və texnika elmlərinin müxtəlif sahələri üzrə şöbələr, texniki-iqtisadi təhlil, riyazi təminat, elektron texnikasının tətbiqi, elmi-texniki tərcümə (30-a qədər işlək dildən rus dilinə tərcümə) və digər şöbələr təşkil edilmişdi. Əsas fəaliyyəti sahəsi avtomatlaşdırma vasitələri bazasında elmin və texnikanın müxtəlif sahələri üzrə dünya cari informasiyalarını seçmə üsulu ilə toplayıb referativ jurnallar nəşr etmək və o dövrdə «elmi-texniki informasiya» adlandırılan «informatika» sahəsində elmi-tədqiqatlar və işləmələr (razrabotka) aparmaqdan ibarət idi».

SSRİ-nin nəhəng və şaxələnmiş iqtisadiyyatının informasiya təminatı VİNİTİ-nin imkanları xaricində idi. Buna görə də 50-ci illərin ortalarından başlayaraq bütün iqtisadi nazirliklərində, komitə və baş idarələrində informasiya institutları, əsasən sənaye yönümlü müəssisə və idarələrdə isə elmi-texniki informasiya şöbələri yaradıldı. İnformasiya orqanlarının təşkili prosesi 60-cı illərin sonlarına kimi davam etdi və bütün fəaliyyət sahələrini əhatə etdi. Belə ki, bu illərdə ictimai elmlər, bəzi vacib sənəd növləri (patent, standart, sənaye kataloqları və s.) üzrə informasiya mərkəzləri və şöbələri təşkil edildi, ayrı-ayrı informasiya prosesləri üzrə avtomatlaşdırılmış sistemlər yaradıldı, bu sahədə elmi jurnallar və məcmuələr nəşrə başladı. İnformatikanın ilk rüşeymləri məhz bu dövrdə yaradılmışdır.

Təbii ki, retrospektiv informasiyaları istifadə etmədən yalnız cari informasiyalar əsasında elmi-tədqiqatları və istehsalat fəaliyyətini inkişaf etdirmək mümkün deyildi. Retrospektiv informasiyalar isə kitabxanalarda toplanmışdı. Buna görə də Nazirlər Sovetinin qərarı ilə sahəvi kitabxanalar müstəqil dəstə kimi dövlət elmi-texniki informasiya sisteminin tərkibinə daxil edildi.

Artıq XX əsrin 60-cı illərinin sonlarından ölkənin ixtisaslaşdırılmış, daha güclü EHM-lərin III nəsli və kommunikasiya avadanlıqları ilə təchiz edilmiş informasiya mərkəzləri şəbəkəsi formalaşdırıldı, avtomatlaşdırılmış elmi-texniki informasiya sistemləri, standart proqram təminatı vasitələri yaradıldı. Məhz 60-cı illərin sonlarında «İnformatika» termini sovet elmi mətbuatında rəsmi olaraq qəbul edildi. Həmin illərdə «İnformatika» referativ jurnalı və «Osnovı informatiki» adlı tədris xarakterli monoqrafiya nəşr edildi.

XX əsrin 60-cı illərinin sonlarında SSRİ-yə zərərli bir tendensiya müşahidə edilməyə başladı. İnformasiya mərkəzlərində işləyən bəzi mütəxəssislər kitabxana işini köhnəlmiş hesab edirdi, kitabxanaların informasiya

mərkəzləri ilə, kitabxanaçının mühəndislərlə əvəz ediləcəyini əsaslandırmağa çalışırdılar. Hətta, «kitabsız kitabxana» yaratmaq ideyası irəli sürülmüşdür. SSRİ-nin xüsusilə bibliografiya sahəsində çalışan mütəxəssisləri bu fikri təkzib edərək kitabxanaların pedaqoji, mədəni- maarif, informasiya funksiyaları daşdığını, bütün əhali kütləsinə xidmət baxımından informasiya orqanlarından fərqləndiyini sübut etməyə çalışırdılar.

Sonrakı tarixi inkişaf hər şeyi öz yerinə qoydu. «Kitabsız kitabxana»da (elektron kitabxanalar) yaradıldı, kitabxanalarda mühəndis – texniki xarakterli prosesləri müvəffəqiyyətlə icra edən yüksək ixtisasla kitabxanaçı kadrlar da yetişdi. Əksinə yeni metod, üsul və texnologiyalarla daha da zənginləşdi. Burada tarixi baxımdan bir qədər irəliyə gedərək deməliyik ki, XX əsr kitabxanaları sosial informatikanın nəzəri və təcrübi elmi arsenalına əhəmiyyətli töhfələr vermişlər. Hazırda internet texnologiyalarında tətbiq edilən bibliografik yazı standartlarını, koordinat indeksləşdirmə metodunu, müxtəlif növ elektron nəşrlər sistemini, elektron kataloqlaşdırma metodlarını və onlarla digər nailiyyətləri sosial informatikanın deyil, kitabxanaşünaslığın və bibliografiyaşünaslığın ünvanına yazmaq lazımdır. Bütün bunlar həm də onu göstərir ki, müasir baxımdan kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq, qismən kitabşünaslıq və sosial informatika necə deyərlər, qardaş elmlərdir, onlar arasında qəti sərhəd çəkmək mümkün deyil.

Sosial informatika bir elm kimi tarixən sonralar formalaşdığından və müasir dövrdə sahəvi informatika elmlərinə bölündüyündən təbii ki, daha qədim tarixi keçmişə malik kitabxanaşünaslıq və xüsusilə bibliografiyaşünaslıq elmlərinin nəzəri və təcrübi elmi arsenalından istifadə etmişdir. Hələ formalaşdığı dövrdən indiyə qədər sosial informatika elmlərinin əsas yaradıcıları olan informasiya mərkəzlərinin bütün tətbiqi xarakterli fəaliyyət sahələri bibliografik fəaliyyətdən ibarətdir. Bu fəaliyyətə yalnız avtomatlaşdırma metodları, vasitələri və texnologiyaları əlavə edilmişdir. Məsələn, referativ jurnallar, siqnal informasiyaları, sənəd-məlumat bazaları, deskriptor sistemləri və digər avtomatlaşdırılmış axtarış vasitələri strukturu və mahiyyəti etibarilə bibliografiyaşünaslığın ənənəvi metod və üsullarına əsaslanır. İlk formalaşdığı dövrdən informasiya mərkəzlərinin əksər avtomatlaşdırılmış elmi-texniki informasiya sistemlərinin sənəd bazalı əlaqədar kitabxanalara əsaslanırdı. Bu sistemlər «insan-maşın» xarakterli sistemlər olduğundan onların informasiya təminatı kitabxanalar tərəfindən aparılırdı. O, dövrdə geniş yayılmış informasiyanın seçilmiş paylanması avtomatlaşdırılmış sistemi bu fikrin təsdiqinə sübut ola bilər.

SSRİ kitabxanalarında avtomatlaşdırma metodları və texnologiyaları istiqamətində ilk addım XX əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən atılmışdır. Bu dövrdə bir sıra ittifaq səviyyəli kitabxanalarda güclü hesablama mərkəzləri

təşkil edildi. Bəzi respublika elmi-texniki kitabxanaları isə bu məqsədlə müxtəlif iri müəssisə və idarələrin hesablama mərkəzlərindən istifadə edirdilər. Bu texniki bazalar əsasında kompleks avtomatlaşdırılmış kitabxana – informasiya sistemi yaradılırdı. Məsələn, Azərbaycan Respublika Elmi-Texnika Kitabxanasında 7 altsistemdən ibarət olan avtomatlaşdırılmış inteqral kitabxana-informasiya sistemi layihələşdirilmiş, onun «sənəd – məlumat bazası», «kitabxana xidməti» altsistemləri tətbiq edilmişdi. Digər altsistemlərin tətbiqi SSRİ-nin süqutu ilə əlaqədar olaraq dayandırıldı. Bu sistemə dair SSRİ və xarici ölkə elmi mətbuatında xeyli sayda (28 adda) məqalə, konfrans materialları və monoqrafiyalar (2 adda) çap edilmişdir.

Kitabxanaçılıq təhsili baxımından da XX əsrin 70-ci illəri keyfiyyətcə yeni mərhələ hesab edilə bilər. Belə ki, həmin illərin əvvəllərində o dövrdə kitabxanaçılıq fakültəsinin dekanı olan prof.A.A.Xələfov SSRİ-nin bir neçə respublikasının əlaqədar ali məktəblərinə ezamiyyətə getmiş və onların tədris planı ilə tanış olmuşdu. Litva respublikası Vilnyus Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsinin tədris planı öz müasirliyinə və dolğunluğuna görə onun diqqətini cəlb etmişdir. Prof.A.A.Xələfov həmin tədris planını konkret şərait uyğunlaşdıraraq Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsində istifadəsini təşkil etmişdir. Həmin tədris planında bir neçə informatika yönümlü fənn olmuşdur ki, bunlar da tədrisə daxil edilmişdi. Ümumiyyətlə, SSRİ-nin ümumorta və ali ixtisas təhsili verən məktəblərində ilk dəfə kitabxanaçılıq fakültələri İnformatika yönümlü fənnlərin tədrisinə başlamışdır. Azərbaycanda isə hələ o dövrdə heç bir təhsil müəssisəsində informatika tədris edilmirdi. Ali məktəblərdə nə informatika kafedraları, nə informatika fənni yox idi. Bu işə yalnız kitabxanaçılıq fakültəsində informatika fənnlərin tədrisindən 8-10 il sonra, yəni 80-ci illərin əvvəllərindən başlanmışdır. Beləliklə, informatikanın bir elm kimi qəbul edilməsi və kitabxanaçılıq fakültəsində tədrisə daxil edilməsi arasındakı vaxt fərqi, zaman fərqi 3-4 ilə bərabərdir. Əlbəttə, bu böyük tarixi hadisə prof.A.A.Xələfovun nəinki universitet, həm də respublika ali təhsil sistemində böyük xidmətlərindən biridir. Bu xidmətin bəhrələrini biz hələ 80-ci illərin sonlarında görməyə başladığımız. Yeni tədris planı əsasında təhsil almış kitabxanaşünas – biblioqraflar respublika kitabxanalarında avtomatlaşdırma istiqamətində müvəffəqiyyətlə işləməyə başladılar.

Prof.A.A.Xələfovun rəhbərliyi ilə tədrisə daxil edilmiş yeni tədris planında informatika yönümlü bir sonra sıra fənnlər vardı. Bunlar «Ali riyaziyyat», «Kitabxana işinin riyazi metodları», «Elektron hesablama maşınları», «Proqramlaşdırma», «Elmi-texniki informasiya», «Kitabxana işinin təşkilat texnikası vasitələri», «Patent informasiyası və standartlaşdırma» fənnləri idi. Bu fənnləri tədris edən müəllimlər lazım idi. Prof.A.A.Xələfovun axtarışları və

gərgin əməyi nəticəsində müəllimlərin bir neçəsi universitetin mexanika-riyaziyyat fakültəsindən və hesablama mərkəzindən, digərləri isə başqa yerlərdən seçildi. Bu sətirlərin müəllifi də onlardan biridir.

Sovet imperiyası dağılıqdan sonra respublika kitabxanaları bir tərəfdən demokratikləşmə, beynəlxalq aləmə müstəqil çıxış imkanları qazandı, digər tərəfdən onların maliyyə imkanları zəiflədi. Fərdi kompüterlərin, kommunikasiya vasitələrinin və disk qurğularının geniş imkanları və ucuzluğu, İnternet texnologiyalarının Azərbaycan Respublikasının müxtəlif idarə və müəssisələrində tətbiqi, standart proqram təminatı sahəsindəki nailiyyətlər kitabxanaların yeni iqtisadi şəraitə uyğun olaraq inkişafını tələb edirdi. Respublikanın iri kitabxanaları və bir sıra MKS-ləri Soros fondunun, bir sıra humanitar təşkilatların, respublikada fəaliyyət göstərən xarici firma və kompaniyaların maliyyə dəstəyi ilə fərdi kompüterlə və kommunikasiya avadanlıqları təchiz edilmiş lokal kompüter şəbəkələri yaratdılar və ən müasir səviyyəyə cavab verən avtomatlaşdırılmış şəbəkə kitabxana-informasiya sistemlərini alıb, tətbiqinə başladılar. Rayon MKS-lərində internet-resurs mərkəzləri və elektron kitabxanalar yaradıldı. Bu proses indi də davam etməkdədir. Deyilən sistemlərin və resurs mərkəzlərinin əksəriyyətində işləyən kadrlar 80-90-cı illərdən sonra kitabxanaçılıq fakültəsini qurtarmış məzunlardır.

Sosial informatikanın 60-cı illərdən başlanan son 30-40 illik tarixi inkişafında toplanan və sürətlə artan nəzəri və təcrübi elmi nailiyyətlər XXI əsrin əvvəllərində onun differensiasiyasına, nisbi – müstəqil sahəvi informatika elmlərinin yaranmasına səbəb oldu. Bunun nəticəsində tədris baxımından riyazi informatika, hüquq informatikası, iqtisadi informatika, geoinformatika, texniki informatika və digər sahəvi informatika fənnləri yaradıldı, onlara dair fənn proqramları, dərsliklər və dərs vəsaitləri hazırlanıb nəşr edildi. İnformatikanın differensiasiyası indi də davam edir. Bununla əlaqədar olaraq kitabxanaçılıq – informasiya fakültəsində prof.A.A.Xələfovun təklifi və rəhbərliyi altında bu sətirlərin müəllifi «Kitabxanaçılıq informatikası» adlanan tədris konsepsiyası işləyib hazırladı. Bu konsepsiya dünya kitabxanaçılıq tədris sistemində ilk elmi – tədris konsepsiyası hesab edilə bilər. Bu konsepsiyaya görə «Kitabxanaçılıq informatikası» kompleks sahəvi informatika fənnlərindən ibarət olub, kitabxana – informasiya proseslərinin avtomatlaşdırılmış metod, vasitə və texnologiyalarını öyrədən fənnlərdir. Bu istiqamətdə fənn proqramları, bəzi dərsliklər (məs.: «Kitabxanaçılıq informatikası» (ümumi kurs), «Kitabxana informasiya texnologiyaları», «Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi» və s.), dərs vəsaitləri hazırlanıb nəşr edilmişdir. Bu istiqamətdə işlər davam etdirilir.

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramında irəli sürülən

əsas mövzular «Kitabxanaçılıq informatikası» fənnlər kompleksinin elmi və tədris problematikasına aiddir. Bu problematikaya uyğun olaraq bir sıra fənnlər xüsusilə son illərdən fakültənin tədris planına daxil edilmişdir. Məsələn, «Elektron kataloqlar», «Elektron kitabxanalar», «Bibliografik yazı formatları», «Avtomatlaşdırılmış təsnifləndirmə metodlarına» və s. Yaxın perspektivdə bir sıra digər fənnlərin tədrisə daxil edilməsi nəzərdə tutulur. Məsələn, «Elektron fondlar», «Sənəd-məlumat bazaları», «İntelektual kitabxana informasiya sistemləri» və s.

Perspektiv inkişaf baxımından bizcə iki vacib məsələni həll etmək lazımdır. Birincisi məsələ fakültədə avtomatlaşdırılmış kitabxana – informasiya texnologiyaları üzrə ayrıca şöbənin və kafedranın yaradılmasıdır. Bu məsələnin həllinə zərurət əvvələn, ondan irəli gəlir ki, respublika kitabxanalarında avtomatlaşdırma prosesləri günbəgün genişlənir və sürətlənir və ixtisaslı kadrlara ehtiyac artır; ikincisi, tədris planında müəyyən edilmiş ümumi saat balansı kitabxanaçılıq informatikası yönümlü fənnlərin tam kompleksdə tədrisə daxil edilməsinə imkan vermir. Ayrıca şöbə və tədris planı yaradılmalıdır. Nəzərə alınmalıdır ki, həm ənənəvi, həm də avtomatlaşdırılmış kitabxana – informasiya prosesləri vəhdəti təşkil edir, biri digərinin üzərində qurulur. Ənənəvi fənnlərin hər birinin avtomatlaşdırılmış kitabxana – informasiya prosesləri baxımından necə deyərlər, paraleli, üst qatı vardır. Onların hər ikisini öyrətmək lazımdır. Lakin bu baxımdan respublikada bəzi fənnlər üzrə ixtisaslı müəllim kadrları tapmaq çətindir. Bizcə belə fənnlər üzrə fakültənin tələbələrindən əlaqədar xarici universitetlərə göndərməklə kadr hazırlamaq olar.

İkinci vacib məsələ tədris planını təkmilləşdirməkdən ibarətdir. Bizcə təkmilləşdirmə iki istiqamətdə aparıla bilər: 1) Ənənəvi fənnlərin yeni paralelləri kitabxanaşünaslıq və bibliografiyaşünaslıq elmlərinin məntiqi – məzmun pillələrinə uyğun olaraq kurslar üzrə paylanmalıdır. Məsələn, kitabxanaçılıq informatikanın kompleksində fənnlərin kurslar üzrə məntiqi – məzmun pillələri belədir: «Kitabxanaçılıq informatikası» (ümumi kurs), «Kitabxana işinin riyazi metodları», «Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin proqram-texniki təminatı», «AKİS-lərin layihələndirilməsi» və onların işçi yerləri»-nə uyğun fənnlər – «Sənəd/məlumat bazaları», «Elektron fondlar», «Elektron kataloqlar», «Elektron xidmət» və s.

Magistraturaya təhsil pilləsində həmin fənnlərin ümumi məntiqi davamı olan daha mürəkkəb fənnlər tədris edilməlidir. Bunlar «Elektron kitabxanalar», «İntelektual kitabxana – informasiya sistemləri», «Bilik bazaları» və s.-dir; 2) xüsusilə bakalavr təhsil pilləsində bir-birini müəyyən qədər təkrar edən fənnlər yox deyildir. Bunlar fakültədə çoxlarına məlumdur və biz buraya onları desək bir dəfə düşdüyümüz haqsız tənqidə bir daha məruz qalmış

olarıq.

XX əsrin ikinci yarısına qədərki dövrdə ənənəvi kitabxana – informasiya texnologiyaları demək olar ki, dəyişməz qalmışdır. Bu proses təhsil sisteminə də özünü göstərmişdir. Lakin həmin dövrdən sonrakı illərdə həm kitabxana istehsalatı, həm də təhsili dinamik xarakter almışdır. Bunun əsas səbəbi avtomatlaşdırılmış informasiya metodlarının və vasitələrinin tətbiqi ilə bağlıdır. Yeni informasiya texnologiyalarının getdikcə daha da sürətlənən inkişafı kitabxanaşünaslıq və bibliografyaşünaslıq sahəsində elmi-tədqiqatların məzmunca dərinləşdirilməsinə və bir sıra hallarda işləmə (razrabotka) səviyyəsinə keçməsinə səbəb olmuşdur. XXI əsrin kitabxanalarını XX əsr kitabxanaları ilə bütün parametrlərinə görə müqayisə etmək çətindir. İndi kitabxana-informasiya fəaliyyətində inqilabi dəyişikliklər baş verir, yeni-yeni metodlar, vasitələr və texnologiyalar işlənilib tətbiq edilir. Yaxın perspektivdə intellektual informasiya texnologiyalarına, semantik şəbəkələrə və bilik bazalarına keçidlə əlaqədar olaraq kitabxanalar qarşısında çox mürəkkəb problemlərin yaranacağı şübhəsizdir. Kitabxanaçılıq təhsili də bu problemləri həll etməyə qabil olan kadr hazırlığına indidən tədbirlər görməlidir. Deyilənlər informasiya cəmiyyətinin yaxın perspektivinin konturlarıdır. Bir məsələ aydındır ki, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması getdikcə daha çox dərəcədə kitabxanaların informasiya cəmiyyətinə inteqrasiya səviyyəsindən asılı vəziyyətə düşəcəkdir. Nə indi, nə gələcəkdə heç bir informasiya sistemi, o cümlədən, cəmiyyətin informasiya tullantılarının «zibil qutusuna» çevrilmiş internet də, yeni texnologiyalarla kamil silahlanmış kitabxanaları əvəz edə bilməz. Bu tezi az-çox düşüncəsi və savadı olan hər kəsə sübut etmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. *Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı. Bakı: Maarif, 1987 – 132 s.*
2. *Xələfov A.A. Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq təhsili. Bakı: BDU, 1998. – 130 s.*
3. *Xələfov A.A. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin əsas inkişaf istiqamətləri (mülahizələr, təkliflər və proqnozlar). - Bakı, 2006. – 106 s.*
4. *Rüstəmov Ə.M. Kitabxanaçılıq fakültəsində informatikanın tədrisinin bəzi məsələləri // Azərbaycanda kitabxanaçı kadrların hazırlanması: Tematik məcmuə – Bakı, 1987. – s.32-37.*
5. *Rüstəmov Ə.M. İnformatikanın sahəvi strukturu və kitabxanaşünaslıq elmləri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin bəzi məsələləri // Elmi əsərlərin mövzu məcmuəsi. – Bakı, 1998. - №1. – s.41-56.*

6. Rüstəmov Ə.M. *Respublika soraq – informasiya fondlarının avtomatlaşdırılması. Monoqrafiya.* – Bakı: Azər nəşr, 1991. – 237 s.

**ПРЕПОДАВАНИЕ ОТРАСЛЕВОЙ ИНФОРМАТИКИ В
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОМ ФАКУЛЬТЕТЕ
БАКИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
(история и современное состояние)**

А.М.РУСТАМОВ

Р Е З Ю М Е

В статье излагаются становления и формирования библиотечно-информационного образования в Бакинском Государственном Университете. 70-х годов XX столетия в университете началось преподавание информационных дисциплин. В последующих годах эти дисциплины формировалась библиотечно-информатика. В настоящее время в библиотечно-информационном факультете преподаются около восьми предметов по библиотечной информатике. Показаны взаимосвязи этих дисциплин.

**THE STUDY OF DISCIPLINARY INFORMATICS AT THE
FACULTY OF LIBRARY – INFORMATION OF
BAKU STATE UNIVERSITY**

A.M.RUSTAMOV

SUMMARY

The article presents the establishment and formation of library – informational education at Baku State University. The study of informative disciplines was set up at the university in the 70s of the XX century. The following years these disciplines were formed as library information. Presently, about 8 subjects on library informatics are taught at the faculty of Library – Information. The interrelations of these disciplines are elucidated in the article